

TUTKIMUSSELOSTEET JA KOMMENTIT

HISTORIA JA YHTEISKUNTATIETEET NEUVOSTOLIITTOSSA

Ilmari Susiluoto

Suomalainen keskustelu historian ja yhteiskuntatieteen suhteista on viime aikoina suuresti vireytynyt.¹ Perinteisiä raja-aitoja on ryhdytty kaatamaan; on katsottu, että historiakin on yhteiskuntatiedettä.² Tällaisten näkemysten takaa ovat nousseet esiin E. H. Carrin ja C. Wright Millsin hahmot, intellektuaalista esikuvaa on haettu lännestä.³ Suomalaisen keskustelun kannalta on mielenkiintoista suunnata katseet myös itään: miten Neuvostoliitossa on ratkaistu historian ja yhteiskuntatieteen väliset suhteet.

Neuvostoliittolainen keskustelu historian ja yhteiskuntatieteiden suhteista, samoin kuin Neuvostoliiton intellektuaalinen kehitys ylipäänsä, voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe ajoittuu 1920-lukuun ja päättyy Stalinin valtakauden lujittumiseen. Toista kautta voidaan kutsua stalinilaisen tiedepolitiikan vaiheeksi. Kolmas kehitysjakso alkaa neuvostoliittolaisen käsityksen mukaan NKP:n 20. puoluekokouksesta ja jatkuu yhä.⁴ Tässä artikkelissa tarkastellaan vain kehityksen viimeistä vaihetta. Mutta monessa mielessä nykyinen neuvostoliittolainen keskustelu toistaa 1920-luvun teemoja, kysymystä yhteiskuntamuodostuman määrittelystä, sosiologisten tutkimusten asemasta jne.⁵

Kaikki neuvostoliittolaiset yhteiskuntatieteet, sosiologia, valtio- ja oikeusoppi jne. sekä historia pohjautuvat historialliseen materialismiin, jota usein karakterisoidaan yhteiskuntamuodostumien synnyn, kehityksen ja muutoksen kaikkein yleisimpien lakien teoriaksi.⁶ Historiallisessa materialismissa määritellään neuvostomarxilaisen yhteiskunta-analyysin keskeisimmät käsitteet, yhteiskunta ja luonto, tuotantovoimat ja -suhteet, perusta ja päällysrakenne sekä näiden väliset dialektiset suhteet.⁷ Eräät neuvostoteoreetikot samaistavat historiallisen materialismin ja sosiologian,⁸ mutta yhä vakiintuneemmaksi on muodostunut se käsitys, että sosiologia ja yhteiskuntatieteet ovat historiallisesta materialismista erillinen empiirinen tutkimusalueensa.⁹

Samoin kuin yhteiskuntatieteet erotetaan historiallisesta materialismista, voidaan myös konkreettinen historiallinen tutkimus eriyttää itsenäiseksi tieteenhaaraksi. Historian tutkimus ei ole vielä historiallista materialismia.

1. Keskitason teoriat historiassa ja yhteiskuntatieteissä

Viimeaikaisessa sosiologisessa ja historiallisessa keskustelussa on yhdeksi keskeisimmäksi kysymykseksi noussut pulma konkreettisten, alhaisella abstraktion tasolla liikkuvien tutkimusten liittämistä kaikkein yleisimpien lakien teoriaan, historialliseen materialismiin. Ongelma muistuttaa jossain mielessä tilannetta länsimaaisessa yhteiskuntatieteessä, jossa vaikeutena on raa'an empirismin ja toisaalta universaaleiksi tarkoitettujen sosiologian ja politiikan teorioiden yhdistäminen. Yhtenä vastauksena tähän kahtiajakoon on pidettävä ns. keskitason teorioita (middle-range theories), joiden esitaiteilijana on tullut tunnetuksi erityisesti Robert K. Merton.¹⁰

Neuvostoliittolaisessa yhteiskuntatieteessä on kallistuttu saman tyyppiiseen ratkaisuun. Historiallisen materialismin yleisistä huomioista ei ole lupa tehdä suoraan empiirisellä tasolla liikkuvia johtopäätöksiä. Toisaalta empiirisiä tuloksia, joita siis konkreettiset sosiaaliset tutkimukset tuottavat, ei voida suoraan liittää tai tulkita historiallisen materialismin mukaan. Välittävänä renkaana tarvitaan yleistyksiin perustuvia keskitason teorioita.¹¹

Neuvostoliittolaisessa historiankirjoituksessa ongelmat muistuttavat edellä hahmoteltua yhteiskuntatieteiden problematiikkaa. Asioista keskustellaan hieman toisin termein (korostetaan historiallisen materialismin erityisesti historiaan liittyviä käsitteitä, sattuma ja välttämättömyys, jne.) kuin sosiologiassa, mutta painotus on sama. Niinpä historioitsija A. Ja. Gurjevič huomauttaa, että historiallinen tutkimus, joka kriitikittömästi operoi historiallisen materialismin yleisillä käsitteillä (ja erityisesti yhteiskuntamuodostuman käsitteellä), muuttuu helposti vain loogiseksi näpertelyksi. Teoreettisen ja empiirisen tason oletettu vastaavuus ja suora »deduktiivinen» hyppäys historiallisesta materialismista konkreettiseen historialliseen tutkimukseen vie analyysiä vain spekulatiiviseen suuntaan.¹² Tämä ei tarkoita sitä, että historiallinen materialismi olisi tarpeeton. Päinvastoin. Se tarjoaa historian tutkimukselle metodologisen taustan, ohjaa tutkimusta löytämään relevantit ongelmat. Mutta tämän lisäksi historia tarvitsee malleja (vrt. keskitason teoria), jotka yhdistävät konkreettisen ja abstraktisen.¹³

Sekä neuvostoliittolaisessa yhteiskuntatieteessä että historiassa on siis esitetty saman tyyppisiä ratkaisumalleja tutkimuksen teoreettisen ja empiirisen, tai kuten neuvostoliittolaiset sanovat konkreettisen, tason mielekkääksi yhdistämiseksi. Edellä todettiin, että tämä ratkaisu »jossain mielessä» muistuttaa länsimaisten middle-range teorioiden antamaa vastausta. On kuitenkin huomattava myös eroavuudet.

Ensinnäkin marxismi-leninismi muodostaa kaikille yhteiskuntatieteille ja historialle yhteisen tieteenfilosofisen taustan, materialismin ja dialektiikan. Konkreettisten sosiaalisten tai historiallisten tutkimusten täytyy, edustavatpa ne kuinka raakaa empirismiä tahansa, perustua marxismi-leninismiin.

Toiseksi yhtenäinen käsitteistö mahdollistaa (joskaan ei vielä aktualisoi) kommunikaation eri tutkimuksen tasojen välillä. Tilannetta mutkistaa kuitenkin jatkuva uusien käsitteiden introdusointi marxilais-leniniläiseen filosofiaan. Tällaisia käsitteitä ovat olleet systeemi, informaatio, entropia jne. Ongelmana on suhteuttaa nämä uudet ilmaisut perinteiseen marxilaiseen käsitteistöön: mikä on esim. informaation suhde heijastukseen¹⁴ jne.? Omana erityislohkonaan täytyy mainita vielä uusien tieteellisten menetelmien asema historiassa ja yhteiskuntatieteissä. Alhaisella abstraktion tasolla liikkuvissa tutkimuksissa on Neuvostoliitossakin ryhdytty käyttämään hienosyisiä menetelmiä. Näiden ja perinteisten marxilaisten menetelmien suhde aiheuttaa omia käsitteellisiä ja metodologisia vaikeuksia.

Lopuksi viitattakoon neuvostotieteen ns. puoluekantaisuuteen (partijnost). Olipa tutkimus sitten historiallisen materialismin tai konkreettisten sosiaalisten tai historiallisten tutkimuksen alaan kuuluva, se on sidottu yhteiskunnalliseen käytäntöön puoluekantaisuusteesin avulla. Päinvastoin kuin lännessä, jossa korostetaan tieteen puolueettomuutta, Neuvostoliitossa painotetaan tieteen sitoutuneisuutta yhteiskuntaan.¹⁵

Nämä tekijät yhdessä muodostavat neuvostoliittolaisesta keskitason teorioista käydystä keskustelusta länsimaisesta positivistisesta keskustelusta poikkeavan alueen. Marxilaisen teorian erityispiirteet tulevat selvästi esiin myös pohdittaessa historian ja yhteiskuntatieteiden suhteita Neuvostoliitossa.

2. *Historian ja yhteiskuntatieteiden yhteys*

Historian ja yhteiskuntatieteiden suhteita tarkasteltaessa on syytä pitää mielessä, että problematiikka vaihtelee eri tutkimuksen tasoilla. Historiallisessa materialismissa nämä tieteenhaarat yhtyvät: yleinen sosiologinen teoria ja historiallisen prosessin analyysi ovat yksi ja sama asia. Täältä käsin ohjautuu myös tutkimusideaali muille (alemmille) tieteellisen analyysin tasoille. Sosiologia on hyvää ollessaan historiallista, historia on hyvää ollessaan sosiologista.

Tällä huomiolla on oleellinen merkitys. Neuvostoliittolainen sosiologia pyrkii (mutta ei ole aina onnistunut pyrkimyksissään)¹⁶ tarkastelemaan ilmiöitään kehittyvinä, historiallisessa kontekstissaan. Sosiaalisia normeja ei esim. pidä tarkastella sinällään, vaan ottaa huomioon niihin johtanut historiallinen kehitys ja toisaalta ennakoida myös niiden tuleva muotoutuminen.¹⁷

Historiallisen tutkimuksen sosiologisuus tarkoittaa puolestaan sitä, että historiallisten prosessien selitystä ei haeta yksilötasolta, vaan yhteisön tasolta. Yksilöitä tarkasteleva historiallinen tutkimus pyrkii sekin sovittamaan analyysinsä kuhunkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Siirryttäessä yleiseltä tutkimuksen tasolta kohden konkreettista yhteiskunnallista tai historiallista analyysiä näiden tieteenhaarojen erityisluonne

alkaa kuitenkin yhä selvemmin paljastua. Vaikka historia ja yhteiskuntatieteet eivät eroakaan toisistaan metodologisesti (yhteinen tausta historiallisessa materialismissa), niin tutkimustoiminnan luonne ja tehtävänasettelu ovat kuitenkin erilaisia näissä tieteissä. Ongelmaksi tulee historian ja yhteiskuntatieteiden vuorovaikutus, erilaisten tutkimuskäytäntöjen erottelun ja yhdistämisen dialektiikka.

3. *Historian ja yhteiskuntatieteiden erilaiset tutkimuskäytännöt*

Historian ja yhteiskuntatieteen suhteita voidaan tarkastella teoreettisesti. Tällaisessa analyysissä tarkasteltaisiin historian ja yhteiskuntatieteiden suhteita tutkimuksen eri tasoilla, mutta selviteltäisiin myös käsitteiden sisältöä ja käyttöä. Mutta »konkreettisempikin» lähestymistapa on mahdollinen. Tarkoitan historian ja yhteiskuntatieteiden »arkipäiväisten kysymysten» selvittelyä, sitä, miten näiden tutkimusalojen problematiikka johtaa erilaisiin näkökulmiin ja miten näiden eri aspektien välille voidaan saada aikaan hedelmällinen kommunikaatio.

Suhtautuminen aikaan on yksi traditionaalisia yhteiskuntatieteitä ja historiaa erottavista tekijöistä. Väitetäänhan usein, että historia tutkii menneisyyttä ja yhteiskuntatieteet nykyisyyttä. Neuvostoliittolaisessa keskustelussa tällaista jaottelua ei hyväksytä ja viitataan historialliseen sosiologiaan (istoričeskaja sociologija), yhteiskuntatieteeseen, joka tutkii menneisyyttä, ja toisaalta siihen, että historioitsija voi tarkastella myös nykyisyyttä.¹⁸

Vielä kymmenen vuotta sitten neuvostohistorioitsijat kysyivät, onko legitiimiä asettaa nykyisyys historiallisen tutkimuksen kohteeksi (vertauskohdaksi sopinee meikäläinen poliittinen historia, kirj. huom.). Historioitsija I. M. Drobizjevan mukaan »itse elämä» ratkaisi tämän kysymyksen. Vastaus ongelmaan löytyi, kun syntyi välttämätön tarve syventää yhteiskunnan tieteellisen ohjauksen perusteita.¹⁹

Mitä historialla on yhteiskunnan ohjauksen kanssa tekemistä? Vastaus tähän kysymykseen saadaan marxilaisen yhteiskunta-analyysin luonteesta. Ilmiöitä tarkastellaan kehittyvinä. Nykyisyyttä ei voida oikein ymmärtää ilman historian tuntemusta, tai kuten asia voidaan tarkemmin ilmaista, ilman yhteiskunnan kehityslakien analyysiä.

Missä mielessä sitten aika-aspekti erottaa historiaa ja yhteiskuntatieteitä? Ensinnäkin eroja löytyy siitä tavasta, millä tutkija ottaa vastaan ja muokkaa materiaaliaan. Historioitsija on sidottu siihen lähdeaineistoon, mikä on olemassa, hän ottaa sen vastaan »passiivisesti», ts. ei voi sen luonteeseen vaikuttaa. Yhteiskuntatieteilijä sen sijaan pystyy — ainakin osittain — luomaan omaa tutkimusmateriaalia. Hän pystyy kokoamaan informaatiota kyselykaavakkeilla ja järjestämään koetilanteita. Hänen suhtautumisensa tutkimusmateriaaliin on »aktiivinen».

Ennustaminen liittyy myös historian ja yhteiskuntatieteiden välisiin eroihin. Yhteiskuntatieteiden keskeisenä tehtävänä Neuvostoliitossa on juuri prognoosien laatiminen. Historialla ei tällaista tehtävää luonnollisesti ole. Tietyllä tavalla historiakin kuitenkin »ennustaa». Vastatessaan kysymykseen, miten tähän on tultu, historia ottaa kantaa myös kehityksen yleisiin tendensseihin, implisiittisesti tulevaisuuden mahdollisuuksiin.²⁰

Tutkimuksen käytännöllinen suuntaus on Drobizjevan mukaan myös tärkeä historiaa ja yhteiskuntatieteitä erottava tekijä. Konkreettiset sosiaaliset tutkimukset suuntautuvat aktuaalisten yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun, mutta historian tehtävänä on vain »restauroida» menneisyyttä. Jos yhteiskuntatieteissä tutkimuskohteiden valinta riippuu tiukasti käytännön vaatimuksista, niin historiassa tämä valinta on »vapaampaa».²¹

Tätä ajatusta ei ole käsitettävä siten, että Neuvostoliitossa historiaan liitetäisiin joitakin länsimaisia »puhtaan tieteen» ideaaleja, jota vastoin yhteiskuntatiede olisi »soveltavaa tutkimusta». Kysymys ei ole tästä. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on Neuvostoliitossa kytketty suunnitelmatalouden ja sosialismin kehittämiseen erittäin konkreettisesti. Puolue ja maan hallitus asettavat tiedemiehille tehtäviä, joiden ratkaisua ne heiltä odottavat. Mutta myös historialle asetetaan samanlaisia käytännön vaatimuksia. Yhtenä tärkeänä historian sosiaalisena funktiona voi mainita kansan tietoisuuden nostamisen ja suuntaamisen. Neuvostohistorioitsijat korostavat, että puolueen ja valtion käyttämänä historian tutkimuksen tuloksilla voi olla suuri kasvatava merkitys.²² Historioitsijan »vapaus» päättää tutkimuskohteestaan on suhteutettava tähän sosiaaliseen tehtävään, ei puhtaan tieteen ideaaliin.

Tutkimuksen edustavuus on myös yksi neuvostoteoreetikkojen mainitsema historiaa ja yhteiskuntatieteitä erottava ominaisuus. Drobizjeva esim. katsoo, että sosiologialle on tyypillistä valita tutkimuskohteensa siten, että pyritään edustavuuteen koko yhteiskunnan mitassa. Historian tutkimuksessa tämä ei ole aina mahdollista (tosin tietenkin toivottavaa). Jos sosiologia suuntautuu massakäyttäjyksen ja tilastojen analyysiin, niin historialle ovat tärkeitä (tämän lisäksi) myös uniikkiset faktat (unikalnye fakty).²³

4. Historian ja yhteiskuntatieteiden vuorovaikutus

Historian ja yhteiskuntatieteiden »arkipäiväisiin ongelmiin» kuuluu myös hedelmällisen kommunikaation järjestäminen näiden tieteenhaarojen välille. Tieteiden erilaisesta kehitysvauhdista johtuen Neuvostoliitossa käydään keskustelua erityisesti siitä, miten sosiologinen tutkimus (joka tietyissä suhteissa katsotaan kehittyneemmäksi kuin historia) voisi tuloksillaan hyödyttää historiaa.

Yhtenä esimerkkinä voidaan viitata sosiaaliseen mobiliteettiin, jota neuvostoliittolaisessa sosiologiassa on viime aikoina paljon tutkittu. Historioitsija

voi käyttää näitä sosiologien tutkimustuloksia hyödyksi mm. siten, että yrittää yhteiskuntatieteellisillä teorioilla tehdä historiaa ymmärrettävämmäksi. Hän voi kysyä, mistä ajankohdasta lähtien sosiaalinen mobiliteetti on vaikuttanut yhteiskunnallisten raja-aitojen murtumiseen — ei juridisesti, vaan faktisesti. Jos Stalinin perustuslaissa vuonna 1936 todettiin sitä ja sitä, niin historioitsijan ei ole tyydyttävä tähän, vaan selvitettävä, millainen yhteiskunnallinen todellisuus oli tuon lain takana, vastasiko juridiikka todellista sosiaalista tilannetta.²⁴ Sosiologi voi antaa historian tutkijalle uusia ideoita, mutta anti ei rajoitu tähän.

Sosiologista tutkimusta harjoitettiin Neuvostoliitossa voimaperäisesti 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa. Tutkimuksen yhteiskunnallinen tilaus oli selvä. Neuvostoliitossa vallitsi Lokakuun vallankumouksen jälkeen tavaton tietojen pula. Tilastotiedot olivat heikkoja ja aukollisia, mutta koko maan kannalta tärkeitä ratkaisuja oli tehtävä nopeasti. Sosiologisissa tutkimuksissa ryhdyttiin sitten paikkaamaan näitä tiedollisia aukkoja. Viimeaikaisissa neuvostoliittolaisissa sosiologisissa arvioinneissa on hieman kaihoten viitattu tuohon »vallankumouksellisen sosiologian kulta-aikaan».²⁵ Historioitsijalle nämä neuvostovallan alkuaikojen tutkimukset ovat olennaisen tärkeitä, niiden kriittinen analyysi välttämätöntä.

Historioitsija voi periaatteessa käyttää sosiologien aikoinaan keräämää aineistoa kahdella tavalla, primäärisesti, jos aineisto on säilynyt ja sekundäärisesti, jos vain siitä tehdyt johtopäätökset, tilastolliset tunnusluvut yms. ovat käytettävissä. Kummassakin tapauksessa historiantutkijan on kuitenkin turvaututtava lähdekritiikin menetelmään. Tuloksia ei voida hyväksyä »face-valuen» mukaan. On selvitettävä, mitä päämääriä tutkijoilla oli työtä tehdessään, milloin ja millaisissa olosuhteissa se suoritettiin. On huomioitava tutkimuksen »ulkoinen ympäristö».²⁶

Tämän lisäksi historioitsijan on tarkasteltava myös tutkimuksen »sisäistä ympäristöä». Haastattelututkimuksen (tällaisia tutkimuksia tehtiin Neuvostovenäjällä jo 1920-luvun alussa) tuloksia arvioitaessa on esim. otettava huomioon tehtyjen kysymysten luonne, ovatko ne »objektiivisia» (ikä, sukupuoli jne.) vai »subjektiivisia» (mielipiteet). Historioitsijan on selvitettävä myös näiden sosiologisten analyysien otosten valintaa ja edustavuutta historiaa ajatellen.²⁷

Historian ja yhteiskuntatieteiden vuorovaikutusta voidaan tarkastella luonnollisesti myös toisin päin: mitä annettavaa historialla on sosiologialle ja politiikan tutkimukselle. Kysymykseen voi tällöin tulla esim. jonkin keskitason teorian testaaminen historiallisella materiaalilla, jolloin analyysiin tulee lisää syvyyttä, tai päinvastoin, jonkin historiallisen idean kehittäminen modernilla aineistolla.

Historian ja yhteiskuntatieteiden rajojen yli voi siis kulkeutua teoreettisia oivalluksia ja substantiaalisia havaintoja, jotka puolin ja toisin voivat vai-

kuttaa hedelmöittävästi tutkimukseen. Keskeistä osaa näiden lisäksi on viimeaikaisessa neuvostoliittolaisessa keskustelussa näytellyt kysymys tutkimusmenetelmistä. Yhteiskuntatieteet ovat tässä asetelmassa olleet lähinnä antavana puolena (kuten tilanne on ollut myös Suomessa). Vanhaa »illustratiivista» (esimerkkejä viljelevää) historiaa vastaan on hyökätty yhteiskuntatieteellisin asein, täsmällisyysvaatimuksin ja kvantitatiivisin tutkimusmenetelmin.

Historioitsijan suusta tullut toteamus, että tiede voi saavuttaa täydellisyyden ainoastaan silloin, kun siinä onnistutaan käyttämään matematiikkaa, tuntuu varsin »behavioraaliselta» kannanotolta.²⁸ Neuvostoliittolainen positivismin kritiikki ei enää hyökkääkään länsimaisen tutkimuksen »matemaattista fetisismiä» vastaan yhtä kiivaasti kuin aikaisemmin. Matematiikkaa, tilastollisia menetelmiä, kybernetiikkaa on luvallista ja toivottavaa käyttää myös marxilaisen yhteiskunta-analyysin täsmentäjinä.

LÄHDEVIITTEET

1 Keskustelua on käyty erityisesti Historiallisen aikakauskirjan vuoden 1971 numeroissa. Viimeisin ja perustelluin »puheenvuoro» on Jorma Kalelan metodinen oppikirja *Historian tutkimusprosessi, metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville*, Gaudeamus, 1972.

2 Jorma Kalela op.cit., s. 39—47.

3 Ibid., s. 7—8.

4 Ks. esim. Ju. K. Arutjunjan: *Opyt sociologičeskogo izučeniija sela*, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1968, s. 23 sekä G. V. Osipov: *Teorija i praktika sovetskoi sociologii*, Socialnye issledovanija, Vypusk 5, Izdatelstvo Nauka, Moskva 1970, s. 20—22.

5 Tämä johtuu jo yksin siitä, että Stalinin aikana empiirinen yhteiskunta-analyysi suurin piirtein loppui Neuvostoliitossa. Tutkimuksen uudestaan vireytyessä 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa, esikuvat uudelle neuvostososiologialle löytyivät 1920-luvun vireästä keskustelusta. Ks. esim. Osipov op.cit.

6 Ks. esim. *Osnovy marksistsko-leninskoi filosofii*, Izdatelstvo Političeskoi Literaturi, Moskva, 1972, s. 224.

7 Ibid.

8 Esim. D. I. Česnokov: *Istoričeskii materializm i socialnye issledovanija*, Znanije, Moskva, 1967.

9 Ks. esim. D. M. Ugrinovič: O strukture marksistskoi sociologičeskoi teorii, teoksessä *O strukture marksistskoi sočilogičeskoi teorii*, Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1970.

Asian »virallisesta hyväksynnästä» ks. *Osnovy marksistsko-leninskoi filosofii*, s. 225.

10 Robert K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, Ill., The Free Press, 1957.

11 A. M. Rumjantsev, G. V. Osipov: *Marksistskaja sociologija i konkretnye socialnye issledovanija*, *Voprosy filosofii*, no. 6/1968.

12 A. Ja. Gurjevič: K diskussii o dokapitalističeskikh obščestvennyh formacijah: formacija i układ, *Voprosy filosofii*, no. 2/1968.

13 Ibid.

14 Hyvä esitys tästä problematiikasta ja samalla uusien käsitteiden nivoutumisesta marxilais-leniniläiseen filosofiaan on Peter Paul Kirschenmann: *Information and Reflection, On Some Problems of Cybernetics and How Contemporary Dialectical Materialism Copes with Them*, Dordrecht, 1970. Ks. myös Osnovy marksistko-leninskoi filosofii, luku »O modelirovanii myšhlenija», s. 96—98.

15 G. Batiščev: Partijnost, *Filosofskaja enciklopedija*, vol. IV, Moskva, 1967, s. 217—220.

16 Niinpä neuvostososiologiassa on ollut havaittavissa myös »empirismiä», irrottautumista historiallisen materialismin periaatteista. Ks. esim. Ugrinovič: op.cit.

17 Ks. esim. M. Perfiljev: *Neuvostodemokratia ja porvarillinen »sovetologia»*, Kustannusliike Edistys, Moskova, 1971, s. 237.

18 L. M. Drobiževa: *Istorija i sociologija*, Izdatelstvo Mysl, Moskva, 1971, s. 6.

19 Ibid., s. 18.

20 Tämä tarkoittaa juuri sitä, että historian ja yhteiskuntatieteiden välillä ei ole jyrkkää periaatteellista kuilua.

21 Drobiževa: op.cit., s. 17.

22 Ibid., s. 18.

23 Ibid., s. 19.

24 Tämä Drobiževan (op.cit., s. 84) mainitsema esimerkki on mielenkiintoinen sikäli, että siinä otetaan kantaa virallisten dokumenttien historialliseen arvoon. Niihin pitäisi siis suhtautua kriittisesti, suhteuttaa lait ja julkilausumat yhteiskunnalliseen taustaansa.

25 Arutjunjan: op.cit., s. 6.

26 Drobiževa: op.cit., s. 86.

27 Ibid., s. 87.

28 Ibid., s. 122.